

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.1. Η ποιητική γραφή της Κικής Δημουλά έχει μια ιδιαίτερη φωνή, προσωπική και εντελώς επαναστατική.

Πιο συγκεκριμένα, σημαντικό στοιχείο της τεχνικής της αποτελεί η «πολλαπλασιαστική ευαισθησία», δηλαδή η αφόρμηση από ένα ασήμαντο ερέθισμα που αναπτύσσεται προοδευτικά για να καταλήξει σε μια «λυρική σύνθεση». Στο παρόν ποίημα, το ποιητικό υποκείμενο, παρατηρώντας ένα άγαλμα που στολίζει ένα πάρκο και αναπαριστά μια γυναίκα με δεμένα τα χέρια πισθάγκωνα, διαφοροποιείται από τον υπόλοιπο κόσμο ως προς τον τρόπο ερμηνείας του γλυπτού. Δηλαδή, ενώ το συγκεκριμένο έργο τέχνης συμβολίζει τη σκλαβωμένη Βόρειο Ήπειρο, η Δημουλά επικεντρώνεται στα δεμένα χέρια της γυναίκας και το άγαλμα, λειτουργώντας πλέον ως σύμβολο της κοινωνικής καταπίεσης της γυναίκας, δίνει αφορμή στην ποιήτρια να αναπτύξει τις απόψεις της γύρω από το θέμα της «αιχμαλωσίας» της γυναίκας ανά τους αιώνες («Όλοι σέ λένε κατευθείαν άγαλμα,/ έγώ σέ προσφωνῶ γυναίκα κατευθείαν», «Σέ λέω γυναίκα/ γιατί είσ' αίχμάλωτη»).

Ως προς τη γλώσσα της Δημουλά, η ειρωνεία είναι ευδιάκριτη σε διάφορα σημεία του ποιήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ρήμα «Στολίζεις» στον στίχο 3. Ο διακοσμητικός ρόλος του αγάλματος («Στολίζεις κάποιο πάρκο») αντιμετωπίζεται με ειρωνεία από τη Δημουλά σε σχέση με τα δεμένα του χέρια και τη συμβολική του διάσταση. Η καταπιεσμένη γυναίκα δεν μπορεί να έχει ρόλο «διακοσμητικό» στην κοινωνία. Παράλληλα η χρήση του συγκεκριμένου ρήματος αποτελεί υπαινικτική αναφορά στον ρόλο στον οποίο έχει εγκλωβιστεί η τέχνη στη σύγχρονη εποχή: ένα ρόλο καθαρά διακοσμητικό και όχι οργανικό. Η ποιήτρια διαφωνεί με τη διακήρυξη «η τέχνη για την τέχνη», σύμφωνα με την οποία ο δημιουργός ενδιαφέρεται μόνο για την πρόκληση αισθητικής απόλαυσης. Ένας καλλιτέχνης οφείλει παράλληλα με την αισθητική συγκίνηση να μεταδίδει μηνύματα, να καλλιεργεί αξίες, να προβληματίζει, να ψυχαγωγεί... Έχοντας αυτές τις απόψεις η Δημουλά θα προσπεράσει τη διακοσμητική αντίληψη που διαμορφώνουν όσοι γρήγορα προσπερνούν το άγαλμα οδηγούμενοι σε εμβάθυνση στην ουσία του.

Επίσης, εξαιρετικό ενδιαφέρον για τον αναγνώστη παρουσιάζουν οι απροσδόκητοι συνδυασμοί λέξεων. Στον στίχο 37 οι γοφοί της γυναίκας υπόσχονται «καλή σοδειά άκνησίας». Με αυτόν τον αναπάντεχο συνδυασμό λέξεων που εκπλήσσει ευχάριστα τον

αναγνώστη, εννοείται ότι το κοινωνικό κατεστημένο αναγνωρίζει στη γυναίκα το δικαίωμα στη μητρότητα, αλλά τα παιδιά της θα γεννηθούν σε μια κοινωνία «ακινήσιας» ιδεών, σε μια κοινωνία στερεοτύπων και προκαταλήψεων.

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της γλώσσας της Δημουλά αποτελεί η προσωποποίηση άψυχων αντικειμένων ή εννοιών. Στον στίχο 23, για παράδειγμα, η ποιήτρια, επιδιώκοντας να καταδείξει τη ματαιότητα των αγώνων της γυναίκας για απελευθέρωση και ισότητα, αναφέρει την υπόθεση «άν ἄρχιζαν τ' ἀγάλματα ἀγῶνες» εννοώντας το δικαίωμα αντίδρασης και αγωνιστικής διάθεσης των γυναικών. Το άγαλμα, ήδη από την αρχή του ποιήματος («Όλοι σέ λένε κατευθείαν ἄγαλμα,/ ἐγώ σέ προσφώνῳ γυναίκα κατευθείαν») προσωποποιεί την υπόδουλη κοινωνικά γυναίκα όλων των εποχών.

Τέλος, η εναλλαγή κυριολεκτικής και μεταφορικής χρήσης της γλώσσας είναι εμφανής σε αρκετά σημεία του ποιήματος. Ενδεικτικά, στον στίχο 20 («Καί δέν εἶν' τό μάρμαρο μόνο ὁ Ἄργος») το μάρμαρο που κρατά «δεμένη» τη γυναίκα και αιχμάλωτη είναι ο μυθικός Ἄργος, που παρουσιάζεται να φρουρεί το άγαλμα όπως φρουρούσε την Ιώ, μυθικό σύμβολο της κατατρεγμένης γυναίκας.

B.1.α) Παρατηρώντας τον τίτλο του ποιήματος («Σημεῖο Ἀναγνωρίσεως») γίνεται αντιληπτό ότι συνοδεύεται και από τον υπότιτλο «ἄγαλμα γυναίκα με δεμένα χέρια». Ειδικότερα, ο τίτλος εστιάζει στην ένδειξη με την οποία κάτι μπορεί να αναγνωριστεί, παραπέμποντας τον αναγνώστη στην «αναγνώριση» των ομηρικών επών και των δημοτικών τραγουδιών.

Ο τίτλος θα έμοιαζε ασαφής αν δεν συνοδευόταν από την επεξηγηματική φράση, η οποία φανερώνει την αφετηρία της έμπνευσης της ποιήτριας, το μαρμάρινο άγαλμα του Κωνσταντίνου Σεφερλή «Η Βόρειος Ήπειρος» (1951), που βρίσκεται στην πλατεία Τσοσίτσα της Αθήνας, στο πάρκο ανάμεσα στο Πολυτεχνείο και στο Αρχαιολογικό Μουσείο και αναπαριστά μια γυναίκα με τα χέρια δεμένα πισθάγκωνα. Ο υπότιτλος φωτίζει τη σημασία του τίτλου και το ποίημα ως προς το πού εστιάζει η ποιήτρια το ενδιαφέρον της, δηλαδή στα δεμένα χέρια, «σημεῖο αναγνωρίσεως» του αγάλματος αλλά και κάθε γυναίκας ανά τους αιώνες που βιώνει την κοινωνική καταπίεση. Με αυτόν τον τρόπο, η Δημουλά αναδεικνύει το θέμα της υποκειμενικής ερμηνείας ενός έργου Τέχνης.

β) Η προσεκτική ανάγνωση του ποιήματος αποκαλύπτει διαφορετικές οπτικές γωνίες πρόσληψης του γλυπτού.

Αρχικά, μπορεί κανείς να ανιχνεύσει την αντίληψη των περαστικών, οι οποίοι βιαστικά παρατηρώντας το άγαλμα θεωρούν ότι απλώς στολίζει κάποιο πάρκο («Όλοι σέ λένε κατευθείαν ἄγαλμα», «Στολίζεις κάποιο πάρκο»). Στη συνέχεια, εντοπίζεται η οπτική του γλύπτη, ο οποίος φιλοτέχνησε το άγαλμα με στόχο να συμβολίζει την «σκλαβωμένη» Βόρειο Ήπειρο («Έτσι σέ παραγγείλανε στό γλύπτη;/ αἰχμάλωτη»).

Για την ποιήτρια, ωστόσο, οι οπτικές πρόσληψης του αγάλματος είναι εντελώς διαφορετικές. Στην αρχή, αναφέρεται η πρώτη αντίληψή της, μια αισιόδοξη ματιά, καθώς νομίζει ότι βλέπει –από μακριά– μια γυναικεία μορφή που μόλις έχει ξυπνήσει και έχει ανακαθίσει ελαφρά, προσπαθώντας να θυμηθεί το όνειρο που είδε το προηγούμενο βράδυ («Από μακριά έξαπατᾶς./ Θαρρεῖ κανείς πώς ἔχεις ἑλαφρά ἀνακαθήσει / νά θυμηθεῖς ἕνα ὠραῖο ὄνειρο πού εἶδες,/ πώς παίρνεις φόρα νά τό ζήσεις»). Όμως, μόλις πλησιάζει κοντά, αντιλαμβάνεται την αλήθεια: το άγαλμα έχει δεμένα πισθάγκωνα τα χέρια και στα μάτια της ποιήτριας παρουσιάζεται η εικόνα της «αιχμάλωτης», καταπιεσμένης γυναίκας, το θύμα των κοινωνικών στερεοτύπων και της ανδροκρατούμενης κοινωνίας («Από κοντά ξεκαθαρίζει τό ὄνειρο:/ δεμένα εἶναι πισθάγκωνα τά χέρια σου/ μ' ἕνα σκοινί μαρμάρينو/ κι ἡ στάση σου εἶναι ἡ θέλησή σου/ κάτι νά σέ βοηθήσει νά ξεφύγεις/ τήν ἀγωνία τοῦ ἀιχμάλωτου»).

B.2.α) Η ποιήτρια αξιοποιεί πολλούς συμβολισμούς στο «Σημείο Ανάγνωρσεως» και ο αποσυμβολισμός των εννοιών έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον για την πληρέστερη κατανόηση του ποιήματος.

Αρχικά, το μαρμάρينو σχοινί («μ' ἕνα σκοινί μαρμάρينو») αναδεικνύει το ψυχρό, αλύπητο μάρμαρο (υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένο το άγαλμα) που «κρατά» αιχμάλωτη τη γυναίκα, δεμένη πισθάγκωνα. Συμβολίζει, έτσι, μια ιστορικά παγιωμένη κατάσταση για την κοινωνική θέση της γυναίκας.

Παράλληλα, η φράση «Ἐτσι σέ παραγγείλανε στό γλύπτη:/ ἀιχμάλωτη» ξεπερνάει το πλαίσιο της διαπροσωπικής συνομιλίας και γίνεται κραυγή διαμαρτυρίας της Δημουλά για τη θέση που όρισε η κοινωνία για τη γυναίκα: να είναι εξαρτημένη, υποταγμένη, καταπιεσμένη. Ο γλύπτης στην περίπτωση αυτή είναι το όργανο του κοινωνικού κατεστημένου, που διαμόρφωσε σταδιακά αυτή την άποψη για τη θέση της γυναίκας· αυτός «σμίλεψε» αυτή την εικόνα της υποταγής και της καταπίεσης, έβαλε περιορισμούς, καθόρισε τους συγκεκριμένους ρόλους, τις απαγορεύσεις, τους ηθικούς κανόνες, που έφτιαξε τη γυναίκα στα μέτρα των αναγκών και των επιθυμιών των αντρών.

Αυτός ο κοινωνικός περιορισμός της γυναίκας υπογραμμίζεται και στους στίχους «Δέν μπορείς/ οὔτε μιά βροχή νά ζυγίσεις στό χέρι σου,/ οὔτε μιά ἑλαφριά μαργαρίτα./ Δεμένα εἶναι τά χέρια σου.» όπου το «ζύγισμα» της βροχής και της μαργαρίτας απεικονίζει τις μικρές χαρές της ζωής που η γυναίκα δεν μπορεί να βιώσει λόγω της θέσης της στην κοινωνία. Η αιχμαλωσία της, τής στερεί τη δυνατότητα απόλαυσης απλών, καθημερινών στιγμών.

Τέλος, ο Άργος («Καί δέν εἶν' τό μάρμαρο μόνο ὁ Ἄργος») αποτελεί το σύμβολο της εξωτερικής καταπίεσης της γυναίκας, την επίσημη περιφρούρησή της. Όπως το μυθικό τέρας με τα εκατό μάτια περιφρουρούσε την κατατρεγμένη από τη μανία της ζηλόφθονης Ἡρας Ιώ, σύμβολο της αιώνια καταπιεσμένης γυναίκας, έτσι και στο

ποίημα, μέσω της αναφοράς στον Άργο, αναδεικνύονται οι νόμοι, οι αστικοί κώδικες, όλοι οι εξωτερικοί κοινωνικοί τύποι που αναγκαστικά τηρούνται και περιορίζουν τη γυναίκα.

β) Είναι ξεκάθαρο ότι στην αφήγηση εναλλάσσονται το α' με το β' ρηματικό πρόσωπο («Όλοι σέ λένε κατευθείαν ἄγαλμα,/ ἐγώ σέ προσφωνῶ γυναίκα κατευθείαν»).

Αρχικά, το ποιητικό «εγώ» παρατηρεί το ἄγαλμα και εκφράζει σε α' πρόσωπο τις προσωπικές του σκέψεις (αφήγηση πρωτοπρόσωπη, με αφηγητή-παρατηρητή). Με την αξιοποίηση του α' ενικού προσώπου προβάλλεται ο προσωπικός προβληματισμός του ποιητικού υποκειμένου που ερμηνεύει το ερέθισμα της αντίληψης του αγάλματος με βάση τα προσωπικά του βιώματα («ἐγώ σέ προσφωνῶ γυναίκα κατευθείαν», «ἐγώ σέ λέω γυναίκα ἀμέσως», «ὄσους πολλούς αἰῶνες σέ γνωρίζω,/ σέ λέω γυναίκα»). Επιπρόσθετα, η παρουσία του α' προσώπου προσδίδει στο κείμενο ζωντάνια και αμεσότητα.

Ωστόσο, το ποιητικό υποκείμενο «συνδιαλέγεται» με τη γυναίκα-ἄγαλμα αξιοποιώντας και το β' ενικό πρόσωπο («σέ προσφωνῶ», «Στολίζεις», «ἐξαπατᾶς», «τά χέρια σου»). Το ρηματικό αυτό πρόσωπο προσδίδει, ουσιαστικά, στο ποίημα μορφή μονολόγου, όπου η ποιήτρια καταγράφει την άποψή της για την ανά τους αιώνες καταπίεση της γυναίκας για ελευθερία και ισότητα. Έτσι, δημιουργείται κλίμα οικειότητας, κατανόησης, ενώ η εναλλαγή των δύο ρηματικών προσώπων προσδίδει θεατρικότητα και παραστατικότητα στην αφήγηση.

Γ.1. Στους συγκεκριμένους στίχους, η ποιήτρια διατυπώνει δύο υποθέσεις, για να καταλήξει στο πικρό συμπέρασμα ότι η καταπίεση της γυναίκας θα συνεχίσει να υφίσταται: αν κάτι άλλαζε στην πορεία των μαρμάρων και επιχειρούσαν να ξεφύγουν από την αιχμαλωσία («Ἄν κάτι πήγαινε ν' ἀλλάξει/ στήν πορεία τῶν μαρμάρων»), αν τα ἄγαλματα ξεκινούσαν αγώνες για να διεκδικήσουν «ελευθερίες και ισότητες» από την καταπίεση. Η ποιήτρια, με τη χρήση του πληθυντικού αριθμού εδώ, εκφράζει με ειρωνεία τη ματαιότητα των αγώνων της γυναίκας, αφού το αποτέλεσμα δεν πρόκειται ποτέ να ευοδωθεί («ἐσύ θά πορευόσουνα/ μέσ στήν κοσμογονία τῶν μαρμάρων/ μέ δεμένα πάλι τά χέρια, αἰχμάλωτη»). Επιπλέον, ασκεί ἔμμεση κριτική στο φεμινιστικό κίνημα γιατί δεν ενδιαφέρθηκε για τα βαθύτερα αίτια της κοινωνικής υποδούλωσης της γυναίκας, αφού τα δεσμά της δεν αφορούσαν μόνο την χειραφέτηση και την κατοχυρωμένη με νόμους ισότητά της με τον άνδρα.

Στη συνέχεια, η ποιήτρια αναγνωρίζει, εκτός από το δικαίωμα των γυναικών να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους, το δικαίωμα των δούλων, των νεκρών και του αισθήματος των ανθρώπων («ἄν ἄρχιζαν τ' ἄγαλματα ἀγῶνες/ γιά ἐλευθερίες καί ισότητες,/ ὅπως οἱ δούλοι,/ οἱ νεκροί/ καί τό αἶσθημά μας») να αγωνιστούν για την απελευθέρωσή τους. Οι δούλοι, που στερούνται την ελευθερία τους, οι νεκροί, που διεκδικούν την «επιβίωση» στη μνήμη των ζωντανών και τα αισθήματα, που συχνά

καταπιέζονται. Ειδικότερα για τα συναισθήματα της γυναίκας, το κοινωνικό κατεστημένο αλλά και το ίδιο το φεμινιστικό κίνημα έχουν αδιαφορήσει, αφού δεν ενδιαφέρθηκαν για τον εσωτερικό της κόσμο. Βέβαια, όλες αυτές οι προσπάθειες, όπως και της γυναίκας, για τη Δημουλά δεν πρόκειται να οδηγήσουν πουθενά («έσύ θά πορευόσουνα/ μέσ στην κοσμογονία τῶν μαρμάρων/ μέ δεμένα πάλι τά χέρια, αἰχμάλωτη»).

Δ.1. Μελετώντας τα δύο ποιήματα, ο αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει ορισμένες ομοιότητες ανάμεσα στην «αἰχμάλωτη» γυναίκα της Δημουλά και στην αλυσοδεμένη αρκούδα του Σικελιανού.

Αρχικά, στο «Σημείο Αναγνωρίσεως» το άγαλμα της γυναίκας με τα δεμένα χέρια γίνεται αντιληπτό από τη Δημουλά ως το σύμβολο της αιώνια «υπόδουλης» γυναίκας από το κοινωνικό κατεστημένο («Ἔτσι σέ παραγγείλανε στό γλύπτη:/ αἰχμάλωτη», «Σέ λέω γυναίκα/ γιατί εἶσ' αἰχμάλωτη»). Ομοίως και στην «Ἱερά Οδό» η αρκούδα συμβολίζει τη σκλαβιά και την καταπίεση, το φυλακισμένο πνεύμα («της σκλαβιάς, που καθρέφτιζεν η μάνα»).

Μάλιστα, και στα δύο ποιήματα η υποδούλωση της γυναίκας αναδεικνύεται με τον περιορισμό της με δεσμά. Στο ποίημα της Δημουλά, η γυναίκα-άγαλμα παρουσιάζεται με τα χέρια δεμένα πισθάγκωνα («δεμένα είναι πισθάγκωνα τά χέρια σου»), όπως και στο ποίημα του Σικελιανού η αρκούδα φέρεται να είναι δεμένη με αλυσίδες («μ' αλυσίδες»). Η βία, άλλωστε, χαρακτηρίζει τον τρόπο με τον οποίο ελέγχεται η γυναίκα, αφού η γυναίκα-άγαλμα φαίνεται στα μάτια της Δημουλά με μία αγωνία στη στάση της που εκφράζει την ανάγκη της να απελευθερωθεί («κι ή στάση σου είναι ή θέλησή σου/ κάτι νά σέ βοηθήσει νά ξεφύγεις/ τήν ἀγωνία τοῦ αἰχμάλωτου»). Ομοίως και ο Σικελιανός παρουσιάζει την αρκούδα να σύρεται με τη βία από τις αλυσίδες της για να υπακούσει στις επιθυμίες του «κυρίου» της («έσυρε με βία τις αλυσίδες»). Η αλυσοδεμένη αρκούδα πονάει σωματικά από το μαρτύριό της.

Επιπροσθέτως, η γυναικεία μορφή στο αρχικό ποίημα παρουσιάζεται να καταπιέζεται και να είναι υπόδουλη στο κοινωνικό κατεστημένο αιώνες πίσω («Γιά τά δεμένα χέρια σου, πού ἔχεις/ ὅσους πολλούς αἰῶνες σέ γνωρίζω,/ σέ λέω γυναίκα») και με αυτόν τον τρόπο ανάγεται σε διαχρονικό σύμβολο καταπίεσης και ανελευθερίας. Ἐτσι και στο παράλληλο απόσπασμα, η αρκούδα είναι σύμβολο υποδούλωσης αιώνων, σύμβολο του πόνου που εξακολουθεί να υπάρχει, να βασανίζει και να ευτελίζει την ανθρώπινη ύπαρξη («προαιώνιο», «μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο ὅλου/ του πόνου του πανάρχαιου») που αποκτά διαχρονική ισχύ («έξω απ' το χρόνο, μακριά απ' το χρόνο»).

Επιμέλεια: Παντερή Αναστασία
Τομέας Φιλολογίας
ΟΡΟΣΗΜΟ Χαλανδρίου